

Юрій КРЯЧКО

Ключові поняття: автономія університетів, розподіл повноважень, кредитно-модульна система, науково-методична база

Уже протягом кількох років Україна є учасником Болонського процесу, декларуючи прагнення зробити свою систему вищої освіти частиною європейської. Проте, українська система вищої освіти досі має чимало особливостей, що заважають реалізації цього прагнення.

УДК 378.14

ГРИФ МІНІСТЕРСТВА І УНІВЕРСИТЕТСЬКА АВТОНОМІЯ

© Ю. Крячко. 2011

оді як в Європі автономія університетів є фундаментальною цінністю, і її неможливо підмінити симуляціями чи деклараціями, в Україні, по суті, вся влада належить Міністерству освіти і науки, молоді та спорту (МОН). Окрім цього, процесу інтеграції в європейську систему вищої освіти, звичайно, заважають українські бюрократичні традиції.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОРИТАРИЗМУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Право навчати студентів за навчальними планами, затвердженими університетом (а не міністерством чи іншим органом влади), є одним з важливих ознак автономності навчального закладу. В Україні ж університети, згідно із Законом «Про вищу освіту» (ст. 13), мають розробляти навчальні плани, дотримуючись схвалених міністерством освітньо-професійних програм («ОПП»), і можуть визначати переліки навчальних дисциплін лише у тих розділах навчальних планів, що відповідають «варіативним частинам» ОПП (ст. 14 Закону України «Про

вищу освіту»). Таким чином, в Україні основний зміст вищої освіти визначає міністерство, а не ВНЗ.

Це можна спробувати заперечити, сказавши, що міністерство (його Департамент вищої освіти) схвалює або не схвалює навчальні плани, беручи до уваги рішення науково-методичних комісій, до складу яких входять провідні фахівці у відповідних академічних галузях, котрі є представниками вищих навчальних закладів. Проте, рішення таких комісій, що є обов'язковими для всіх українських вищих навчальних закладів, все-таки, інколи можуть бути помилковими. В Україні, за висловами роботодавців, в окремих галузях немає випускників, що готові виконувати певні важливі види роботи, і часто це трапляється просто через те, що багато ОПП, за якими навчаються студенти в усіх українських ВНЗ, є недосконалими, а то й застарілими! На жаль, через це інколи виникають проблеми з продовженням навчання випускників наших вищих навчальних закладів у іноземних університетах. Зрозуміло, що застарілі ОПП не спонукають до розвитку і викладачів вищих навчальних закладів...

Вихід з цієї ситуації, здається, очевидний – необхідно надати університетам (ВНЗ) виняткове право розробляти освітньо-професійні програми підготовки. Також, подоланню авторитаризму в українській системі вищої освіти істотно допомогло б обмеження змісту державного і галузевих стандартів вищої освіти, зокрема, через встановлення більш загальних вимог до освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти.

Коли ВНЗ отримують виняткове право розробляти освітньо-професійні програми підготовки, тоді система вищої освіти стане чеснішою, адже не потрібно буде удавати, що всі ліцензовані і акредитовані вищі навчальні заклади, скеровані міністерством і стандартами освіти, надають освітні послуги однакової (чи майже однакової) якості, і ціна будь-якого диплома «державного зразка» принципово не залежить від того, який саме заклад закінчила особа, якій він виданий.

Окрім обговореної проблеми з ОПП, є

проблема, пов'язана з вимогами МОН до ВНЗ щодо навчально-методичного забезпечення вищої освіти. У ст. 15 Закону України «Про вищу освіту» сказано, що *«підготовка та забезпечення вищих навчальних закладів навчально-методичною документацією повинна відповідати змісту навчання, визначеному стандартами вищої освіти»*. Окрім навчально-методичного забезпечення, у цій статті Закону згадується і науково-методичне забезпечення вищої освіти: *«науково-методичне забезпечення вищої освіти включає підготовку навчальної і наукової літератури та забезпечення нею вищих навчальних закладів»*; *«науково-методичне забезпечення вищої освіти здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, науково-методичними установами та вищими навчальними закладами»*. У Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженому наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. № 161, сказано, що науково-методичне забезпечення навчального процесу включає у себе, окрім підручників і навчальних посібників, також державні стандарти освіти, навчальні плани, навчальні програми з усіх навчальних дисциплін, програми навчальної, виробничої й інших видів практик, інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять, індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів, контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять, контрольні роботи з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу, а також методичні матеріали для студентів з питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових робіт і дипломних проектів (робіт). З першого погляду,

цей перелік може виглядати обгрунтовано, адже, справді, усі згадані компоненти ніби відповідають основним змістовним і формальним елементам навчального процесу. Проте, цим переліком Міністерство, фактично, заперечило найголовніше, що є у вищій освіті – пріоритетність досліджень, які, і тільки які, дають можливість досягати відповідності змісту навчальних курсів сучасному стану науки і технології, і поставило акцент, відверто кажучи, на примітивній школярщині. Річ у тому, що згаданим переліком не просто констатовані елементи навчального процесу, а ним викладачі ВНЗ зобов'язані розробляти об'єми «навчально- (чи науково-) методичні комплекси» з кожної навчальної дисципліни, наявність, обсяг і «повнота» яких час від часу перевіряються міністерськими інспекційними комісіями. До речі, такі комісії часто вимагають також наявності розлогих текстів лекцій з кожної дисципліни, котра викладається у ВНЗ, адже у згаданому міністерському Положенні № 161 зазначається, що «лектор, якому доручено читати курс лекцій, зобов'язаний перед початком відповідного семестру подати на кафедру (предметну або циклову комісію) складений ним конспект лекцій (авторський підручник, навчальний посібник)...». Такі вимоги МОН викликали б здивування (якщо не шок) у європейських професорів: усе їхнє «науково-методичне забезпечення» навчального курсу складається з силабуса (короткого, на 1 – 3 сторінки, опису курсу).

Для європейської системи освіти також дивним було б віддавати пріоритет підручникам з грифом міністерства, однак саме такі підручники наполегливо рекомендуються МОН України для використання у навчальному процесі у ВНЗ України, ніби вони насправді є найкращими серед тих, що доступні для наших студентів. Чимало підручників з різних дисциплін, що визнані найкращими у світі, перекладено українською мовою, але жоден з них не має (і, звичайно, не потребує) «грифу» МОН; водночас, більшість підручників, що мають такий «гриф», невідомі у світі.

КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА В УКРАЇНСЬКИХ І ЗАХІДНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Деякі роки тому, для зближення системи української вищої освіти з Болонською моделлю,

Міністерство освіти і науки молоді та спорту ініціювало педагогічний експеримент щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації; після проведення цього експерименту в деяких ВНЗ міністерство рекомендувало усім навчальним закладам III – IV рівнів акредитації перейти на кредитно-модульну систему організації навчального процесу. У Наказі МОН № 774 від 30.12.2005 р. зазначається, що *«у вищому навчальному закладі, де впроваджується кредитно-модульна система організації навчального процесу, необхідно: ...3. Розробити навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців за кредитно-модульною системою організації навчального процесу: ...3.2. Програми навчальних дисциплін з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи організації навчального процесу ...3.3. Інформаційно-дидактичне забезпечення всіх елементів навчального плану»*. У наказі зазначено, що *«особливої уваги необхідно приділити методичному забезпеченню організації самостійної роботи та виконанню індивідуальних завдань студента»*. У Рекомендаціях щодо структури залікового кредиту та порядку оцінювання навчальних досягнень студентів, затверджених цим самим наказом, даються визначення залікового кредиту, модуля, змістового модуля; зазначено також, що *«обсяг аудиторної роботи не повинен перевищувати 50 відсотків залікового кредиту, орієнтовні обсяги самостійної та індивідуальної роботи можуть становити по 25 відсотків»* і що *«підсумкова оцінка з навчальної дисципліни повинна визначатися як середньозважена результатів засвоєння окремих залікових модулів»*; також описано складові «Відомості обліку успішності» студента, зокрема, сказано, що у ній мають міститися підсумкова оцінка за шкалою вищого навчального закладу (якщо така використовується), підсумкова оцінка за національною шкалою і підсумкова оцінка за шкалою ECTS.

Справді, згідно з Болонською моделлю, вищі навчальні заклади мають використовувати кредитну систему вимірювання обсягу навчального навантаження; також, треба мати на увазі, що про кредитно-МОДУЛЬНУ систему організації навчального процесу в документах Болонського процесу не йдеться.

Як справедливо зазначено у роботі Товажнянського та ін. (2004), «кредитна система, як система виміру навчального навантаження, та кредитно-модульна система організації навчального процесу – зовсім не синоніми. Якщо кредитно-модульна система організації навчального процесу потребує докорінної перебудови організаційних засад навчання, то кредитна система оцінювання трудомісткості навчання може існувати і в межах традиційної лекційно-семінарської системи організації навчального процесу» [1].

Кредитно-МОДУЛЬНА система організації навчального процесу, справді, успішно практикується в університетах багатьох країн, проте швидше як неформальна система, що дає можливість викладачеві оцінити різні види роботи студента залежно від того, наскільки вони є важливими для вивчення даного курсу з погляду даного викладача. Отже, викладач типового західного університету звично має право встановити проведення певної кількості екзаменів/тестів (часто одного або двох), котрі він/вона проводить у будь-якій формі, що вважається ним/нею доцільною для даного курсу. Викладач може також не проводити ніяких екзаменів/тестів, а оцінювати лише інші види роботи студентів (письмові роботи, розв'язання завдань, участь у семінарах, презентаціях тощо) під час вивчення певного курсу. Якщо викладач західного університету використовує кредитно-МОДУЛЬНУ систему організації навчального процесу, тоді підсумкова оцінка студента за даний курс звично буде складатися з оцінок за окремі види роботи (наприклад, якщо максимальна кількість балів за неформальною шкалою становить 100, тоді максимальні кількості балів за окремі види роботи можуть бути такими: за виконання проміжного тесту – 20, за виконання підсумкового тесту – 20, за письмову роботу – 30, за презентацію – 15, за участь у семінарах – 15). Після цього визначається відповідність кількості балів за 100-бальною системою оцінкам за 6-бальною (або 5-бальною, 8-бальною, 20-бальною ...) шкалою (і лише викладач визначає, якою є ця відповідність для певного курсу!). В офіційній відомості викладачі ставлять лише оцінки за останньою шкалою (а не за обома шкалами). Доцільно наголосити на тому, що, незважаючи на те, що кредитно-МОДУЛЬНА система організації навчального процесу довела своєю

зручність, ніхто у західних університетах не вимагає її використовувати – лише викладачі (за погодженням з кафедрами) визначають, чи будуть вони нею користуватись, і якщо так, то вони ж встановлюють правила її використання. Досвід же використання кредитно-МОДУЛЬНОЇ системи організації навчального процесу в Україні показав, що вона не спрощує, а ускладнює навчальний процес, бюрократизуючи його, адже коли вона впроваджується, тоді звично виникає потреба переносити оцінки за цією системою у відомості успішності, поряд з оцінками за звичною для нас 4-бальною шкалою.

Очевидно, що для наближення до Болонської моделі вищої освіти українському МОН-молодьспорту варто було б просто відмовитись від директив і, навіть, від рекомендацій вищим навчальним закладам використовувати ту чи іншу систему організації навчального процесу. Навіть не університети, а окремі викладачі, за погодженням з кафедрами, мають нести виняткову відповідальність за вибір системи організації навчального процесу, котра, очевидно, не має бути універсальною, а має прилаштовуватися для вивчення окремих курсів. Будь-яка міністерська турбота про навчально-методичне і інформаційно-дидактичне забезпечення, обсяги аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи студентів і способи визначення підсумкових оцінок з навчальних дисциплін буде лише віддаляти нашу систему вищої освіти від Болонської моделі. Хоча міністерство, звичайно, відіграє і повинно відігравати важливу роль у приведенні у відповідність до Болонської моделі таких формальних особливостей нашої вищої освіти як оформлення додатків до дипломів (з вимогою виставляти підсумкові оцінки за шкалою ECTS, поряд з оцінками за національною шкалою) тощо.

ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, в системі вищої освіти України необхідно здійснити, зокрема, такі реформи:

– забезпечити автономію університетів (ВНЗ), зокрема дати їм виняткове право визначати зміст освіти (і, відповідно, визначити у Законі України «Про вищу освіту» те, що науково-методична база, навчально-методичні матеріали, як за змістом, так і за формою, встановлюються винятково окремими університетами/ВНЗ);

— істотно обмежити зміст державного і галузевих стандартів вищої освіти, зокрема, через встановлення більш загальних вимог до освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти і вилучення освітньо-професійних програм

підготовки (ОПП) з переліку стандартів вищої освіти (позаяк університети/ВНЗ, як автономні інституції, повинні мати виняткове право розробляти і затверджувати свої навчальні програми і плани).

Список використаних джерел:

1. Товажнянський Л. Л., Сокол Є. І., Клименко Б. В. Болонський процес: цикли, ступені, кредити. – Х.:ХПІ, 2004.

Резюме:

• У статті обґрунтовано необхідність відмови від міністерського контролю за організацією навчального процесу у вищих навчальних закладах України. Зокрема, аргументовано доцільність законодавчого надання університетам (ВНЗ) виняткового права розробки освітньо-професійних програм підготовки, а також забезпечення свободи викладачів у виборі підручників і способів оцінки успішності студентів. Показано, що надання пріоритету підручникам з міністерським грифом може стримувати розвиток якості вищої освіти, адже це часто становить бар'єр для використання тих підручників, що є визнаними найкращими у світі. Виявлено, що неформальний різновид кредитно-модульної системи організації навчального процесу, що часто використовується у західних університетах, є більш ефективним, ніж її формалізований/бюрократизований різновид, що існує в українській системі вищої освіти.

• В статті обоснована необхідність відмови від міністерського контролю над організацією навчального процесу в вищих навчальних закладах (ВНЗ) України. В частині, аргументовано доцільність законодавчого надання університетам/вузам виняткового права на розробку освітньо-професійних програм підготовки, а також забезпечення свободи викладачів у виборі підручників і способів оцінки успішності студентів. Показано, що надання пріоритету підручникам з міністерським грифом може стримувати розвиток якості вищої освіти, адже це часто становить бар'єр для використання тих підручників, які є визнаними найкращими у світі. Виявлено, що неформальний різновид кредитно-модульної системи організації навчального процесу, який часто використовується у західних університетах, є більш ефективним, ніж її формалізований/бюрократизований різновид, що існує в українській системі вищої освіти.

• The necessity of eliminating the ministerial control over the organization of the teaching/learning process at Ukrainian universities has been justified in the article. In particular, it is shown that providing universities with the right to develop their own educational-professional programs and providing freedoms to the professors in choosing textbooks and the ways of evaluation of students' knowledge and skills would be advantageous for the entire system of the Ukrainian higher education. It is demonstrated that providing a priority status to the ministerially approved textbooks may restrain the development of the quality of higher education, because it often creates a barrier for using the textbooks that are recognized as the best in the world. It is also shown that the informal type of the credit-module system of the organization of learning process, which is often used in Western universities, is more efficient than its formalized/bureaucratized type that exists in the Ukrainian system of higher education.